

بررسی آثار و پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر جوامع روستایی (مطالعه موردی: روستاهای کنگ و درخت سپیدار استان خراسان رضوی)

خدیدجه بوزرجمهری* - دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
فهیمه جعفری - دانشجو دکتری جغرافیا برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
علیرضا معینی - پژوهشگر جهاد دانشگاهی خراسان رضوی، پژوهشکده گردشگری، دانشجو دکتری جغرافیا برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۵/۰۱

چکیده

مقدمه: پژوهش‌های نظری و تجربی نشان می‌دهد، اقامتگاه‌های بوم‌گردی، نقش مهمی در توسعه و جذب گردشگران ایفا می‌کند و تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بسیاری بر جامعه میزبان دارد.

هدف: پژوهش حاضر به بررسی و مقایسه آثار و پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی پرداخته است.

روش‌شناسی تحقیق: روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است و برای گردآوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. جهت انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده گردید. براساس فرمول کوکران ۱۸۴ نفر از روستای کنگ و ۷۷ نفر از روستای درخت سپیدار به عنوان نمونه انتخاب شدند و مورد پرسشگری قرار گرفتند. میزان اعتبار (روایی شاخص‌ها) را ۱۰ نفر از داوران متخصص در حوزه مطالعات گردشگری ارزیابی و تأیید کردند. پایایی پرسش‌نامه با بهره‌گیری از آزمون کرونباخ ۰,۷۹ به دست آمد و داده‌ها در قالب روش تحلیل عاملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. با توجه به میزان شاخص آزمون کایزر مایر (KMO) و بارتلت که برابر با ۰/۷۹۷ و با سطح معناداری ۰/۰۰۰ به دست آمد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: روستای کنگ (شهرستان طرقبه شاندیز) و درخت سپیدار (شهرستان مشهد) در استان خراسان رضوی می‌باشد. یافته‌ها و بحث: نتایج نشان می‌دهد که ایجاد اقامتگاه از بُعد اقتصادی و زیست‌محیطی و کالبدی با میزان ۰/۷۵ و ۰/۷۴ بیشترین بار عاملی را به خود اختصاص می‌دهند. برای پی بردن به تفاوت اثرات اقامتگاه‌های بوم‌گردی در روستاهای کنگ و درخت سپیدار از آزمون یومان ویتنی استفاده شد و مقدار سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ به دست آمد که نشان دهنده تفاوت اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی در روستاهای مورد مطالعه است.

واژه‌های کلیدی: اقامتگاه بوم‌گردی، روستای کنگ، روستای درخت سپیدار، اقامتگاه کنگ کهن، اقامتگاه جاده ابریشم

نحوه استناد به مقاله:

بوزرجمهری، خدیجه، جعفری، فهیمه و معینی، علیرضا. (۱۴۰۰). بررسی آثار و پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر جوامع روستایی (مطالعه موردی: روستاهای کنگ و درخت سپیدار استان خراسان رضوی). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۶(۴)، ۷۴۱-۷۶۰.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.25385968.1400.16.4.1.0>

مقدمه

امروزه گردشگری، سومین بخش بزرگ اقتصادی در جهان شناخته شده (Lozano et al., 2012: 665) و صنعت خدمات گردشگری، به ابزاری اصلی برای کیفیت بالای زندگی تبدیل شده است (Shalbfafian, & Zarghami, 2017: 25). این صنعت یکی از ابزارهایی است که می‌تواند نقش قابل توجهی در پیشرفت مناطق کمتر توسعه‌یافته، به‌ویژه مناطق روستایی داشته باشد. طبق گفته گانون^۳، توسعه گردشگری در نواحی روستایی می‌تواند به کاهش یا از بین بردن مشکلات کمک نماید و زمینه‌ساز رشد اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصاد، ایجاد اشتغال، کاهش مهاجرت‌های خارجی، امکان جمعیت‌پذیری و بهبود زیرساخت‌ها در مناطق روستایی شود (Holland et al., 2014: 4). گردشگری در نواحی روستایی، با توجه به قابلیت‌های هر مکان یا روستا دارای الگوهای متفاوتی از جمله گردشگری سبز، گردشگری کشاورزی، گردشگری فرهنگی، گردشگری تاریخی، بوم‌گردشگری، گردشگری مذهبی و گردشگری ماجراجویانه است (Salehifard, 2009: 67). یکی از شاخه‌های رو به رشد گردشگری، بوم‌گردی است (Noori & Taghizadeh, 2012: 41). اقامتگاه‌های بوم‌گردی به عنوان عناصر خدماتی مهم در بومگردی، نقش مهمی در توسعه گردشگری دارد و این مسئله در مناطق بکر و مناطق روستایی یا بیلابلی نمود بیشتری دارد. اقامتگاه‌های بوم‌گردی شامل انواع کلبه یا اقامتگاه سنتی، مسافرخانه‌ها، اکوکمپ‌ها، بومگردی روستایی، مزرعه ارگانیک، خانه‌های اکولوژیک، هتل‌های سنتی است (Jafari, 2000: 56). بوم‌گردی، مفهوم جدیدی در گردشگری است که نخستین جرقه آن به وسیله ایده همسازي دوباره با طبیعت واقعی شکل گرفت. از نظر جامعه بوم‌گردی، گردشگری طبیعی، سفر مسئولانه به نواحی طبیعت است که حفاظت محیط طبیعی و تقویت رفاه جامعه محلی را به همراه دارد (Thampi, 2005: 2). تمایل و نیاز انسان برای رسیدن به زندگی‌های دور از حاشیه و پیچیدگی‌های شهری منجر شده تا افرادی شیوه زندگی‌شان را به طبیعت نزدیک کنند. آن‌ها به روش‌های گوناگون از جمله بازسازی خانه‌های پدری و اجدادی خود از شهرهای بزرگ به روستاهای کوچک بازگشته‌اند و ضمن لذت بردن از ساده زیستن، این فرصت را برای دیگران نیز مهیا ساخته‌اند تا در قالب یک سفر طبیعت‌گردی چند روزی زندگی به سبک گذشتگان را در خانه‌های خشتی، چوبی و سنگی تجربه کنند (Farajirad and Ehsani, 2011: 65). تحقیقات نشان می‌دهد که اقامتگاه‌های گردشگری، نقش مهمی در توسعه و جذب گردشگران ایفا می‌کند و دارای ابعاد گسترده اقتصادی، اجتماعی، تفریحی و بوم‌گردشگری هستند، زیرا بوم‌گردها، خواهان اقامت در محیط‌های طبیعی، باز، ارزان و با تسهیلات مناسب هستند (Mazaheerian & Ziari, 2014: 724). این نوع گردشگری، در تقابل با گردشگری انبوه و غیرمسئولانه است که از دهه ۸۰ میلادی در جوامع اروپایی، به مرور روی میز کار برنامه‌ریزان و تصمیم‌سازان گردشگری مقصدهای برتر قرار گرفت، زیرا بوم‌گردشگران به دنبال مقصدهای بکر طبیعی و علاقمند به تعامل فرهنگی، اجتماعی بیشتر با جوامع محلی و ارتقای اهداف جامعه‌محور هستند. تأسیس اقامتگاه‌های بوم‌گردی در ایران سابقه چندانی ندارد و دستورالعمل تشکیلاتی آن که همسو با اهداف توسعه پایدار و معیشت پایدار جوامع محلی و طبیعی روستایی است، در سال ۱۳۹۴ تدوین گردید (Tavakolan & Davari, 2017: 2). تصویب «شیوه‌نامه اجرایی اعطای تسهیلات به اقامتگاه‌های بوم‌گردی» از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری تأثیر زیادی در توسعه اقامتگاه‌های کشور داشته است، به طوری که تعداد آن‌ها از زمان تصویب تا پایان سال ۹۶ به ۷۰۰ واحد در کشور و ۱۸ واحد در استان خراسان رضوی رسید (Buzarjomehri, 2017: 15). و آمارها حاکی از ادامه رشد صعودی آن‌هاست، چنان که طی دو سال گذشته تقریباً تعداد آن‌ها سه برابر شده و به ۷۴ اقامتگاه بوم‌گردی در ۱۹ شهرستان استان رسیده است (Heritage Organization of Razavi Khorasan, 2018). استان خراسان رضوی، یکی از مهمترین مکان‌های زیستگاه‌های طبیعی در کشور و یکی از مقصدهای بوم‌گردی در کشور به شمار می‌رود. این استان با مجموعه زیستگاه‌ها و پتانسیل‌های بوم‌گردی، از نواحی مستعد توسعه بوم‌گردی محسوب می‌شود. بر همین اساس اقامتگاه‌های بوم‌گردی متعددی در مناطق روستایی این استان ایجاد شده است. رشد سریع این اقامتگاه‌ها می‌تواند پیامدهای متفاوت اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی را بر جامعه میزبان داشته باشد. استان خراسان رضوی، یکی از مهمترین مکان‌های زیستگاه‌های طبیعی در کشور و یکی از مقصدهای بوم‌گردی در کشور به شمار می‌رود. این استان با مجموعه زیستگاه‌ها و پتانسیل‌های بوم‌گردی، از نواحی مستعد توسعه بوم‌گردی محسوب می‌شود. بر همین اساس اقامتگاه‌های بوم‌گردی متعددی در مناطق روستایی این استان ایجاد شده است. که در این میان اقامتگاه‌های بوم‌گردی کنگ و درخت سپیدار از نمونه این اقامتگاه‌ها است. ضرورت اصلی این پژوهش کمبود مطالعه در ارتباط با تاثیر این اقامتگاه‌ها بر جامعه میزبان است که در این زمینه با توجه به افزایش این اقامتگاه‌ها در سطح کشور و استان خراسان

رضوی نیازمند مطالعه و پژوهش بیشتر در این زمینه است. در واقع این پژوهش به دنبال مطالعه و پیامدهای متفاوت اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی بر جامعه میزبان است. لذا هدف این پژوهش نشان دادن اثرات و پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی کنگ کهن و جاده ابریشم در روستای کنگ و درخت سپیدار می‌باشد. بر این اساس مطالعه حاضر به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- ۱- اثرات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی اقامتگاه‌های بوم‌گردی در جامعه میزبان در چه وضعیتی قرار دارد؟
- ۲- میزان اثرگذاری پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی از نظر اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی از دید جامعه میزبان چگونه است؟

واژه بوم‌گردی^۱ را برای اولین بار در سال ۱۹۸۳ هکتور لاسکرون^۲ استفاده کرد. این واژه در شرح سفر به مناطق بکر طبیعی با هدف طبیعت‌گردی و با تأکید بر جنبه‌های آموزشی این گردش به کار رفت (Roshanali & Riahi, 2008: 52). به عقیده برخی از صاحب‌نظران، سابقه کاربرد واژه بوم‌گردی به اواخر دهه ۱۹۷۰ میلادی بر می‌گردد، در حالی که برخی دیگر استفاده از آن را به اواخر دهه ۱۹۸۰ نسبت می‌دهند. در هر صورت به شکل منسجم این مفهوم از سال ۱۹۸۰ با ظهور پارادایم پایداری، در گفتمان توسعه و آثار منفی گردشگری بر طبیعت و محیط اجتماعی توسعه یافته است (Fenel, 2010: 49). هکتور سبالوس^۳ - لاکورین^۴ از اولین کسانی است که در دهه ۱۹۸۰ میلادی برای بوم‌گردی تعریف مشخصی ارائه کرده است. «بوم‌گردی یعنی مسافرت به نواحی طبیعی تقریباً دست نخورده با هدف یادگیری، تحسین و استفاده از مناظر طبیعی، حیات وحش و همچنین نموده‌های فرهنگی گذشته و حال مردم بومی» (Ceballos, 2014). البته انواع اقامتگاه بوم‌گردی بر اساس طبقه‌بندی سایت رسمی کلوب بین‌المللی اکوتوریسم^۵ شامل کلبه یا اقامتگاه سنتی^۶، کاروانسرا یا مسافرخانه^۷، اکوکمپ^۸، روستای بوم‌گردی^۹، هتل‌های کوچک^{۱۰}، مزرعه ارگانیک^{۱۱} و سایت گردشگری کشاورزی^{۱۱} است. بوم‌گردی در کل چنین تعریف شده است: «مسافرت مسئولانه و مبتنی بر اصول پایداری به نواحی طبیعی برای بهره‌گیری معنوی و ارضای نیازهای روحی و روانی، به گونه‌ای که با شناخت و کسب آگاهی و احترام به نظام ارزش‌های مردم محلی توأم باشد و به محافظت از نواحی طبیعی و ارتقای رفاه جامعه میزبان کمک کند» (Zahedi, 2006: 90). این گردشگری، متعلق به دوران پست‌مدرنیسم است که در پی شکل‌گیری مفاهیمی چون توسعه پایدار در محافل علمی مطرح شده و با توجه به ظرفیت‌های آن می‌تواند فرصت توسعه روستایی را در همه ابعاد ایجاد کند (Hashemi, 2010). این شکل از گردشگری فعالیت‌های فراغتی انسان را عمدتاً در طبیعت امکان‌پذیر می‌سازد و مبتنی بر مسافرت‌های هدفمند توأم با برداشت‌های فرهنگی، معنوی، دیدار از جاذبه‌های طبیعی و مطالعه آن‌ها و بهره‌گیری و لذت جویی از پدیده‌های متنوع طبیعت است و تأکید زیادی بر حفاظت از ارزش‌ها و جاذبه‌های طبیعی دارد (Jiang, 2008).

از سال ۱۹۹۴ میلادی و در نخستین هم‌اندیشی بین‌المللی انجمن‌های تخصصی اکولوژی^{۱۲}، نوع جدیدی از اقامتگاه‌ها با نام «اقامتگاه بومی یا اکولوژ» به صورت رسمی به دنیای گردشگری معرفی شد که در این نوع، ساختار اقامتگاه با هویت آن درهم‌تنیده بود. بنابراین اقامتگاه‌های بوم‌گردی، اقامتگاه‌هایی هستند که در محیط‌های طبیعی و روستایی با رعایت سطح ممکن ضوابط زیست‌محیطی و به شکلی سازگار با معماری بومی و سیمای طبیعی منطقه برای اسکان و پذیرایی از گردشگران احداث شدند یا خانه‌های تاریخی و قدیمی موجود در روستاها هستند که پس از مرمت به اقامتگاه تغییر کاربری دادند و ضمن بیشترین تعامل با جامعه محلی، زمینه حضور و اقامت طبیعت‌گردان را با کیفیتی پسندیده و تعریف شده در محیط‌های طبیعی و روستایی فراهم کردند (Hawkins, 2004: 220). اقامتگاه‌های بوم‌گردی در مناطق روستایی، مناطق بکر طبیعی و یا بافت‌های تاریخی ساخته شده و

1. Eco tourism

2. Hector Ceballos- Lascurian

3. Hector Ceballos- Lascurian

4. International Ecotourism Club

5. Lodge

6. Inn and Guesthouse

7. Camping

8. Ecovillage

9. Small Hotel

10. Organic Farm

11. Agrotourism

12. Ecoloj

فعالیت‌ها و خدماتی را که برای شناخت و معرفی بوم است، به گردشگران ارائه می‌دهند. این اقامتگاه‌ها را خانواده‌های کارآفرین و جامعه محلی علاقه‌مند به گردشگری اداره می‌کنند. در اصل این شیوه مهمان‌پذیری و پذیرایی در روستاها، پاسخگوی دغدغه‌های فکری بسیاری است؛ از یک سو برای روستاییان امکان حفاظت منابع، توسعه و بهره‌برداری پایدار از جاذبه‌های طبیعی را فراهم می‌کند و از سوی دیگر با ایجاد درآمد مکمل، از مهاجرت مردم روستایی جلوگیری می‌کند. هم‌چنین این اقامتگاه‌ها، امکان گذران تعطیلات خانوادگی شهرنشینان را با هزینه‌هایی منطقی در محیطی آرام، فراهم می‌نماید. این نوع اقامتگاه‌ها منزلی با امکانات رفاهی و خدماتی در یک منطقه روستایی است و بیشتر این خانه‌ها در ساختمان‌هایی که کاربری نخستین خود را از دست داده‌اند، ایجاد یا سامان می‌یابند (Akbari & Gharakhlou, 2010: 55). بر اساس نخستین تعریف رسمی سال ۲۰۰۲ اقامتگاه بومی، امکانات اقامتگاهی گردشگری است که به معیارهای زیر پایند است:

حفاظت از محیط طبیعی و فرهنگی پیرامون، ایجاد کمترین اثر بر محیط طبیعی اطراف اقامتگاه هنگام ساختن، استفاده از معماری و مصالح بومی و داشتن بافت فرهنگی و فیزیکی خاص با توجه و هماهنگی با فرم، منظره و رنگ محیط، بهره‌گیری از سیستم‌های آبرسانی پایدار و کاهش مصرف آب، به‌کارگیری روش‌هایی برای بازیافت زباله‌های خشک و دفع دیگر انواع زباله بدون آسیب‌رسانی به محیط، استفاده از انرژی‌های پایدار با روش‌های سنتی و به‌کارگیری انرژی‌های نو با بهره‌گیری از وسایل مدرن؛ کارگروهی همراه با به‌کارگیری جامعه محلی، ارائه کارگاه‌ها و برنامه‌های آموزشی ویژه کارکنان، گردشگران و مالکان اقامتگاه‌ها درباره چگونگی حفاظت و برخورد با محیط طبیعی و فرهنگی پیرامون، همکاری با برنامه‌های پژوهشی برای برنامه‌ریزی توسعه پایدار (Gollub & Hosier, 2002: 8). تحقیقات حاکی از آن است که اقامتگاه‌های بوم‌گردی توانسته صنعت گردشگری را رشد و بهبود بخشند و در اشتغال‌زایی (Wanhill, 2000: 62)، رقابتی شدن مقصدهای گردشگری (Jones & Haven, 2005: 48)، توسعه اقتصادی (Tang, 2005: 334)، توسعه مقصد (Andriotis, 2002: 606)، توسعه مقصد (Johns & Mattsson, 2005: 892) و پایداری شیوه‌های زندگی منحصر به فرد و توانایی ایجاد منافع اجتماعی، نقشی بسیار حیاتی و مؤثر عمل کنند (Ateljevic & Doorne, 2000: 379). مشروط به آن که معیارهای بنیادین زیر را مراعات کنند:

۱. معیار مدیریتی - نهادی: مالکیت، مدیریت و اداره این نوع از اقامتگاه‌ها باید به صورت بومی باشد و مؤسسه‌ها، شرکت‌ها، خانواده و یا گروهی از افراد جامعه محلی صورت دهند.
۲. معیار اقتصادی: این کسب و کار بایستی نیازهای حقیقی شخصی و جمعی جامعه محلی را مرتفع کرده و فقر و بهره‌کشی اقتصادی از جامعه بومی را از بین ببرد.
۳. معیار زیست‌محیطی: اقامتگاه بایستی کمترین اثرات زیست‌محیطی را بر محیط خود در هنگام مکان‌یابی، ساخت و زیرساخت‌ها و بهره‌برداری آن داشته باشد.
۴. معیار اجتماعی: اقامتگاه باید نابرابری، بی‌عدالتی، ظلم و ستم، تبعیض طبقاتی و هر نوع استثمار را از بین برده و حقوق بشر را به صورت شخصی و جمعی رعایت کنند.
۵. معیار فرهنگی: اقامتگاه بایستی در راستای افزایش و توسعه دانش، صلح، پشتیبانی و حمایت انفرادی و گروهی، آزادی نظر، تفریح و سرگرمی برای همه، برابری جنسیت و ادراک جهانی شدن و تفاهم بین فرهنگی گام بردارد (Brouj, 2012: 53).

اثرات توسعه بوم‌گردی

بوم‌گردی همانند سایر فعالیت‌های گردشگری دارای آثار و پیامدهای مختلفی است. عمده‌ترین آثار و پیامدهای بوم‌گردی شامل اثرات زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی می‌باشند. ماتپوس^۱ بر اساس نتایج تحقیقات انجام شده توسط باکلی^۲، گرین^۳، هانتز^۴ و بو^۵، اثرات بوم‌گردی را از سه بعد مورد توجه و بررسی قرار می‌دهد. این ابعاد عبارتند از:

1 Mathews
2 Buckley
3 Green
4 Hunter
5 Bo

الف. اثرات زیست‌محیطی بوم‌گردی

ماتیوس (۲۰۰۲) بر اساس نتایج تحقیقات انجام شده باکلی، گرین، هانت و بو، اثرات زیست‌محیطی بوم‌گردی را به شرح جدول ۱ نشان داده است.

جدول ۱. اثرات زیست‌محیطی بوم‌گردی

اثرات مثبت	اثرات منفی
ایجاد امکان حفاظت برای حیات‌وحش	تخریب سکونتگاه‌ها
توجیه برای حفاظت از پارک	تغییر الگوهای مهاجرت حیات وحش
حفظ سکونتگاه‌ها	آلودگی آب در نتیجه زهکشی یا فاضلاب مواد شیمیایی
گزینه استفاده کمتر از منابع	تأثیرات منفی بصری (اشغال، امکانات)
کاهش انگیزه برای استفاده بی‌رویه از منابع	فرسایش خاک
آموزش زیست‌محیطی	بهره‌برداری بی‌رویه منابع اکولوژیکی (صید بی‌رویه)
افزایش نظارت	تغییرات کاربری زمین در مناطق تولیدی اولیه
افزایش انگیزه برای تلاش‌های حفاظت بخش خصوصی	از بین رفتن مناطق سرسبز
افزایش ظرفیت محلی موجب توسعه حفاظت می‌شود	

مأخذ: (ماتیوس، ۲۰۰۲، ۱۴)

ب. اثرات اقتصادی بوم‌گردی

ماتیوس (۲۰۰۲)، اثرات اقتصادی بوم‌گردی را بر اساس نظرات لیندبرگ^۱ و هاب^۲ در جدول ۲ خلاصه کرده است.

جدول ۲. تأثیرات اقتصادی بوم‌گردی

تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
افزایش فرصت‌های شغلی	توزیع ناعادلانه درآمد
افزایش درآمد خانوار	توزیع نابرابر درآمدها
تأمین مالی برای زیرساختار	کاهش دسترسی به منابع طبیعی
تأمین مالی برای مناطق حفاظت شده	افراد محلی به خاطر مناطق حفاظت شده عمومی، درآمد خود را از دست می‌دهند
شریک شدن در درآمد	مالکیت بیرونی شرکت‌ها
	افزایش نوسان قیمت کالاها و خدمات و زمین

مأخذ: (ماتیوس، ۲۰۰۲، ۱۵)

ج. اثرات اجتماعی بوم‌گردی

ماتیوس (۲۰۰۲) با توجه به نظرات گینگ^۳ و استوارت^۴، تأثیرات اجتماعی بوم‌گردی را در جدول ۳ خلاصه کرده است.

جدول ۳. تأثیرات اجتماعی بوم‌گردی

تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
افزایش علاقمندی نسبت به اعمال و مراسم سنتی	کنار گذاشتن مراسم سنتی؛ از دست دادن دانش بومی
حفاظت دولت از منابع ارزشی فرهنگی	فاصله گرفتن از خود بسندگی و حرکت به سوی وابستگی
حفظ هویت فرهنگی و افتخار نسبت به جامعه محلی	تغییر مناظر فرهنگی مثل مسکن و اشتغال
ارتقاء مبادلات فرهنگی	محدودیت دسترسی به منابع طبیعی
توسعه همکاری‌های محلی	تغییرات در اقتصاد خانواده‌ها
آموزش	بهره‌برداری بی‌رویه از بومیان محلی

¹ Lindbergh

² Hobber

³ Geng

⁴ Stewart

تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
تأمین مالی برای حفاظت/ حفظ جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی	آسیب به معیشت ساکنان محلی به دلیل حفاظت حیات وحش
کاهش فعالیت‌های غیرقانونی	الزام محلی در اجرای فعالیت‌های سنتی و آیین‌ها
افزایش بازار برای توسعه کالاهای محلی	رشد تخریب اموال عمومی/ فحشا، جرم
افزایش استفاده از نیروی کار و متخصص محلی	کالایی شدن فرهنگ
	تغییر در ساختارها و ارزش خانوادگی

مأخذ: (ماتیوس، ۲۰۰۲، ۱۶)

پیشینه پژوهش

در رابطه موضوع پژوهش تحقیقات داخلی و خارجی صورت گرفته است که مهم‌ترین منابع در دسترس به طور مستقیم با موضوع مرتبط بوده به شرح جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. اهم پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع

پژوهشگران	موضوع	نکات کلیدی پژوهش
تولایی (۱۳۸۵)	بوم‌گردی با تأکید بر جاذبه‌های گردشگری استان گلستان	این مقاله درصدد ارائه مدلی برای تحقق بوم‌گردی پایدار است. تفویض کنترل تالاب‌های گمیشان، آلاکل و آچی گل با توجه به میزان شکنندگی و آسیب‌پذیری آن‌ها به سازمان حفاظت محیط زیست، مسیریابی دوباره جاده اصلی تهران- مشهد با توجه به خسران‌های زیست محیطی که گردشگران در این گنجه ملی ایجاد کرده‌اند و مجهز کردن جاذبه‌های طبیعی استان به ویژه پارک جهان‌نما به امکانات و تأسیسات گردشگری از جمله پیشنهادهای این مقاله است.
فرجی‌راد و احسانی (۱۳۹۰)	بررسی تأثیر اقامتگاه‌های (خوشه‌سار بوم‌گردی) بر ارتقای سطح زندگی جامعه محلی (با تأکید بر روستای گرمه و شیب دراز)	نتایج پژوهش نشان داد که وجود اقامتگاه‌های بومی در مناطق روستایی مدنظر باعث ارتقاء و بهبود کیفیت زندگی جامعه بومی شده که این امر یکی از ویژگی‌های اصلی بوم‌گردی است.
بروج (۱۳۹۱)	مطالعه تطبیقی اقامتگاه‌های بوم‌گردی مناطق بیابانی از منظر توسعه پایدار گردشگری	نتایج پژوهش موید این مطلب است که اکوکمپها و اکولوژی‌های مورد مطالعه نسبتاً پایدار است، در حالی که اکوهتل مورد مطالعه، ناپایداری ضعیفی را نشان می‌دهد. نتایج این پژوهش نشان داد که الگوی اقامتگاه‌های بوم‌گردی در مناطق روستایی و بکر طبیعی، به عنوان یک کسب و کار کوچک گردشگری با مالکیت بومی و مدیریت خانوادگی، هماهنگی بیشتری با توسعه پایدار گردشگری دارد.
روشنعلی و ریاحی (۱۳۹۳)	نقش بوم‌گردی در توسعه اقتصادی مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان پنجهزاره شهرستان بهشهر)	نتایج پژوهش نشان داد بوم‌گردی در ایجاد و افزایش اشتغال، ارتقای سطح درآمد مردم و افزایش میزان سرمایه‌گذاری دهستان پنج هزاره تأثیر مثبت و معنادار دارد.
لطفی و همکاران (۱۳۹۴)	سنجش نگرش مردم به نقش آموزش در تمایل به کارآفرینی بوم‌گردی در منطقه کویری و بیابانی خور و بیابانک	نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میزان آموزش، آگاهی، دانش و توسعه کارآفرینی بوم‌گردی در منطقه مورد نظر در وضعیت مطلوبی قرار دارند. بر اساس نتایج بین توسعه کارآفرینی بوم‌گردی و میزان آموزش و آگاهی رابطه معنادار و همبستگی مثبت (مستقیم) وجود دارد و می‌توان ادعان داشت که با افزایش میزان آموزش و آگاهی، میزان کارآفرینی بوم‌گردی نیز در منطقه مورد نظر توسعه و افزایش می‌یابد.
هاشمی و خسروی (۱۳۹۴)	بررسی تأثیر احداث اقامتگاه سازگار با محیط زیست بر مشارکت و توانمندسازی جامعه محلی مطالعه موردی: منطقه سیمین دشت	نتایج به دست آمده در این مطالعه حاکی از آن است که احداث اقامتگاه سازگار با محیط زیست در منطقه سیمین دشت بر میزان مشارکت و توانمندسازی جامعه محلی منطقه تأثیر مثبت خواهد داشت و این تأثیر بیشتر از میزان متوسط خواهد بود.
کوهشاهی و دهقانی (۱۳۹۵)	بررسی نقش پتانسیل‌های بوم‌گردی بندرعباس در جذب گردشگران	یافته‌های پژوهش نشان داد که این شهرستان از لحاظ منابع طبیعی، جذابیت‌های پیرامون و دسترسی، از وضعیت مناسبی برخوردار است، اما از نظر امکانات رفاهی گردشگران کمبودهایی دارد که لازم است دولت و بخش خصوصی در راستای رفع این کمبودها اقدام نمایند.
صالحی و همکاران (۱۳۹۶)	توسعه بوم‌گردی با تأکید بر مشارکت جامعه محلی (مطالعه موردی: روستای جنت رودبار، شهرستان رودبار)	اثرات اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی بوم‌گردی اجتماع محور- در جنت رودبار نشان از آن دارد که پاسخ‌دهندگان به اثرات اجتماعی و اقتصادی و زیست محیطی بوم‌گردی نگاه موافق و مثبتی را دارند. رابطه همبستگی در میان همه متغیرهای تحقیق معنادار بوده است و میزان همبستگی در میان آنها در سطح بالایی قدرار دارد. بیشترین میزان همبستگی میان نگرش جامعه محلی نسبت به بوم‌گردی و اثرات اقتصادی، اثرات زیست محیطی و حمایت جامعه محلی از توسعه بوم‌گردی است. همچنین بین اثرات اقتصادی و اثرات زیست محیطی و بین حمایت جامعه محلی از توسعه بوم‌گردی و اثرات زیست محیطی همبستگی قوی وجود دارد.
توکلان و داوری (۱۳۹۶)	ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی فرصتی برای توسعه پایدار مطالعه موردی: ظرفیت‌های بوم‌گردی استان آذربایجان شرقی	این پژوهش به بررسی آثار فعالیت‌های بوم‌گردی و اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه پایدار می‌پردازد؛ همچنین ضمن بررسی اثرات مثبت و منفی و آسیب‌شناسی و چالش‌های این شاخه از گردشگری، راه را برای تصمیم‌سازی مدیران و مشارکت سرمایه‌گذاران و پویایی جوامع محلی هموار نماید.
عباسستانی و همکاران (۱۳۹۷)	بررسی و تحلیل آثار ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی	نتایج پژوهش نشان می‌دهد حضور گردشگران باعث ارتقای زندگی جامعه محلی شده است و از آثار مثبت رونق گردشگری در روستای رادکان، حضور فعال زنان در فعالیت‌های اجتماعی، به ویژه تولید

نکات کلیدی پژوهش	موضوع	پژوهشگران
صنایع‌دستی بومی و ایجاد انگیزه در زنان برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی مرتبط با گردشگری است.	(نمونه: روستای رادکان شهرستان چناران)	
نتایج پژوهش نشان داد که اقامتگاه تالارخانه از نظر ساختار معماری در سطح بالاتری و استاندارد بهتری قرار دارد و معماری آن نسبت به معماری روستا بسیار متفاوت است و این میزان تفاوت و درجه معماری در اقامتگاه دیلمای گشت کمتر است. اما نتیجه نهایی پژوهش برای اقامتگاه دیلمای گشت، بهبود و برای اقامتگاه تالارخانه، ارتقا است.	ارزیابی و تحلیل تطبیقی ساختار کالبدی اقامتگاه‌های بوم‌گردی	رستم پیشه و همکاران (۱۳۹۸)
یافته‌های این پژوهش نشان داد بین گویه‌های عوامل اقتصادی - اجتماعی و شاخص توانمندی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود داشته است. همچنین افزایش سطح درآمد و پس‌انداز، افزایش اشتغال فصلی روستاییان، افزایش مشارکت فرهنگی و اجتماعی مردم و ایجاد فرصت زنان روستایی برای فعالیت در شغل‌های جانبی از بیشترین میانگین وزنی و کمک به جذب منابع مالی و بودجه‌های دولتی و تغییر سبک زندگی به دلیل مراوده با گردشگران از کمترین امتیاز برخوردار شد. با توجه به آنکه اغلب فعالیت‌های روستاییان و دامداران، فصلی بوده و در سایر فصول عملاً با بیکاری مواجه‌اند؛ توانمند کردن آنان با حمایت‌های مالی دولت و ارائه تسهیلات ویژه به آنها می‌تواند به ایجاد فرصت‌های بیشتر اشتغال در این نواحی منجر گردد.	اثرات اقتصادی - اجتماعی بوم‌گردی بر توانمندی جوامع محلی. مورد مطالعه: ناحیه بلده در استان مازندران	رستگار و همکاران (۱۳۹۸)
نتایج آزمون کای ۳ اسکویر برای تعیین تأثیر و ارتباط بین اقامتگاه‌های بومگردی و توسعه وضعیت اقتصادی زنان روستایی، نشان از ارتباط معنادار و مثبت است و از بعد اجتماعی و فرهنگی ارزیابی‌ها مثبت ارزیابی شده است	نقش اقامتگاه‌های بومگردی بر توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی زنان روستایی مورد مطالعه: روستاهای شهرستان کاشمر	بوزرجمهری و همکاران (۱۳۹۸)
این مطالعه نشان داد که تقویت اجتماعات محلی فقط از طریق کارافرینی بوم‌گردی امکان‌پذیر است تا از این طریق در مناطق محلی که میزان منابع مالی و پولی اندک است، مشوق‌های لازم ایجاد شود.	عوامل موفقیت در گردشگری اجتماع - محور در تایلند: نقش شانس، حمایت خارجی و رهبری محلی	کوتوجورچیلان و همکاران (۲۰۱۴)
در این پژوهش محققان به این نتیجه رسیده‌اند که اکولوژها با افزایش آگاهی جوامع محلی و تغییر نگرش آن‌ها و مسئولان دولتی به محیط طبیعی، در حفاظت از توانمندی‌های طبیعی و توسعه گردشگری مؤثرند و با توجه به هجوم گردشگران به مناطق طبیعی با ارائه خدمات اقامتگاهی از آسیب رساندن به طبیعت جلوگیری می‌کنند.	بررسی نقش اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه پایدار گردشگری کشور کنیا	چرون ^۲ و همکاران (۲۰۱۵)
نتایج پژوهش نشان می‌دهد جامعه محلی نگرش مثبتی به توسعه گردشگری در منطقه دارند و برای تحقق آن مشارکت می‌کنند زیرا معتقدند توسعه گردشگری موجب بهبود درآمد و کیفیت زندگی آنان می‌شود.	جامعه محلی و توسعه گردشگری: روستاهای کوهستانی مقصد	جعفر ^۳ و همکاران (۲۰۱۵)

همانگونه که پیشینه تحقیق نشان داد به لحاظ جدید بودن این پدیده، تاکنون پژوهشی به بررسی اثرات اقتصادی اجتماعی و زیست‌محیطی اقامتگاه‌های بوم‌گردی روستاهای کنگ و درخت سپیدار «کنگ کهن» و «جاده ابریشم» در شهرستان‌های طرقله شاندیز و مشهد، انجام نگرفته است، لذا سعی شد اثرات ایجاد اقامتگاه‌های بومگردی در جامعه محلی و از دید روستاییان مورد ارزیابی و مقایسه قرار گیرد.

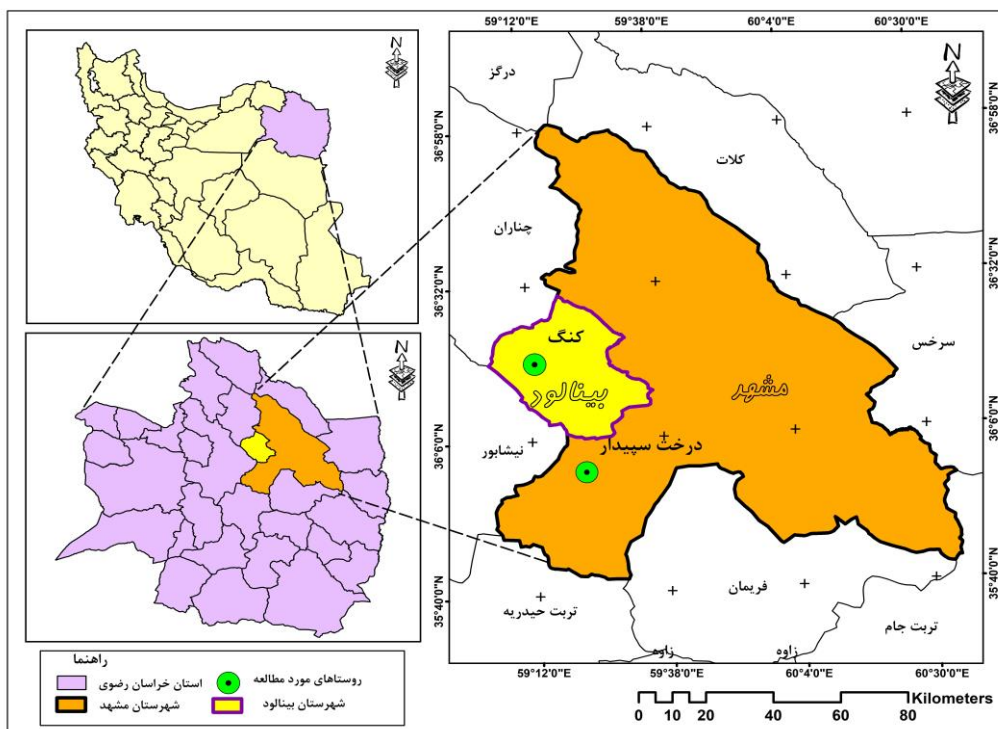
روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی است. گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای شامل ادبیات پیشین و مبانی نظری و تحقیقات میدانی با روش پیمایشی و ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته جمع‌آوری شده است. قلمرو مکانی و سطح تحلیل این پژوهش شامل ۳ اقامتگاه (دو اقامتگاه در روستای کنگ و یک اقامتگاه در روستای درخت سپیدار) در شهرستان‌های طرقله - شاندیز (بینالود) و مشهد است شکل (۱). میزان اعتبار (روایی شاخص‌ها) توسط ۱۰ نفر از داوران متخصص در حوزه مطالعات گردشگری صورت گرفت و میزان پایایی پرسش‌نامه با بهره‌گیری از آزمون کرونباخ به دست آمد که نتایج حاصل از آزمون در جدول (۵) آمده است براساس این جدول میزان آلفای کرونباخ در کلیه ابعاد چهارگانه تحقیق بالاتر از ۰,۷۰ می‌باشد و پایایی پرسشنامه تایید می‌شود. جهت تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران با سطح خطای ۰,۰۷ استفاده شد و ۱۸۴ نفر از روستای کنگ و ۷۷ نفر از روستای درخت سپیدار انتخاب شدند. بعد از جمع‌آوری اطلاعات میدانی از طریق تکمیل پرسشنامه‌ها، داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و بدین منظور از آمار توصیفی (فراوانی و درصد فراوانی) برای بررسی ویژگی‌های دموگرافیک پاسخگویان استفاده شد. و برای شناخت اثرات اقامتگاه‌های بومگردی از آزمون‌های استنباطی تی تک نمونه‌ای، تحلیل عاملی و آزمون یومان ویتنی در نرم‌افزار SPSS استفاده گردید.

1. Kontogeorgopoulos
2. Cheruon
3. Jafar

جدول ۵. نتایج آزمون آلفای کرونباخ

نتیجه آزمون	مقدار آلفا	ابعاد
تایید پایایی	۰/۷۱	اقتصادی
تایید پایایی	۰/۸۳	اجتماعی
تایید پایایی	۰/۸۱	کالبدی
تایید پایایی	۰/۸۵	زیست محیطی
تایید پایایی	۰/۷۹	کل

شکل ۱. معرفی محدوده مورد مطالعه

طبق جدول ۶ که برگرفته از آمار سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان رضوی است، تا تیرماه ۱۳۹۸، تعداد ۷۴ اقامتگاه بومگردی در ۱۹ شهرستان استان احداث شده است؛ با بیشترین تعداد در شهرستان های نیشابور و گناباد (۸ و ۱۰ اقامتگاه). رشد قابل توجه این اقامتگاه‌ها در دو سال اخیر، ضرورت بررسی و ارزیابی اثرات آنها را ایجاب می‌نماید که هدف این پژوهش است.

جدول ۶. معرفی اقامتگاه های بومگردی استان خراسان رضوی

ردیف	شهرستان	نام اقامتگاه بومگردی	سال بهره برداری	ردیف	شهرستان	نام اقامتگاه بومگردی	سال بهره برداری
۱	باخرز	بابا اکبر	۱۳۹۸	۳۸	داورزن	دیوار کهن کاهک	۱۳۹۸
۲	بجستان	آصف	۱۳۹۶	۳۹	درگز	باغ صفا	۱۳۹۸
۳	بجستان	امیری فخرآباد	۱۳۹۷	۴۰	رشتخوار	مرسد	۱۳۹۷
۴	بجستان	ملاعلی	۱۳۹۷	۴۱	سبزوار	زعفرانیه	۱۳۹۵
۵	بردسکن	سبئی	۱۳۹۵	۴۲	سبزوار	ننه کلو بابا کلو	۱۳۹۵
۶	بردسکن	بی بی بانو	۱۳۹۷	۴۳	کاشمر	باغدشت	۱۳۹۶
۷	بردسکن	سرکمر	۱۳۹۶	۴۴	کاشمر	چشمه نقره	۱۳۹۷
۸	بردسکن	میرزا غلامحسین خان	۱۳۹۷	۴۵	کاشمر	بادام	۱۳۹۷
۹	بینالود	ماژان	۱۳۹۶	۴۶	کاشمر	رمضان بیگ	۱۳۹۷
۱۰	بینالود	کنگ کهن	۱۳۹۶	۴۷	کاشمر	تنسگل	۱۳۹۸

ردیف	شهرستان	نام اقامتگاه بومگردی	سال بهره برداری	ردیف	شهرستان	نام اقامتگاه بومگردی	سال بهره برداری
۱۱	بینالود	ایوان کنگ	۱۳۹۸	۴۸	کاشمر	بی بی لعبا	۱۳۹۸
۱۲	بینالود	کنگ کهن ۲	۱۳۹۷	۴۹	کاشمر	اولنگ	۱۳۹۸
۱۳	بینالود	باراب	۱۳۹۷	۵۰	کلات	خانه پدری	۱۳۹۷
۱۴	بینالود	آوردگاه	۱۳۹۸	۵۱	کلات	دیوار نادر	۱۳۹۷
۱۵	بینالود	پاچنار جاعرق	۱۳۹۸	۵۲	کلات	قره تیکان	۱۳۹۷
۱۶	تایباد	درجه	۱۳۹۸	۵۳	کلات	هزارمسجد	۱۳۹۷
۱۷	ترت حیدریه	رود معجن	۱۳۹۷	۵۴	کلات	کلبه عمو نعمت	۱۳۹۷
۱۸	ترت حیدریه	شودالون	۱۳۹۶	۵۵	گناباد	گلستان ادیب	۱۳۹۵
۱۹	ترت حیدریه	تهمینه	۱۳۹۷	۵۶	گناباد	قوامیه	۱۳۹۵
۲۰	ترت حیدریه	کامل	۱۳۹۷	۵۷	گناباد	خالو عیسی	۱۳۹۶
۲۱	جوین	حموی	۱۳۹۶	۵۸	گناباد	خواجه ابومنصور	۱۳۹۶
۲۲	چناران	ارگ رادکان	۱۳۹۵	۵۹	گناباد	ریو	۱۳۹۶
۲۳	چناران	کهندژ رادکان	۱۳۹۷	۶۰	گناباد	غور	۱۳۹۷
۲۴	چناران	عمارت ورجاوند	۱۳۹۸	۶۱	گناباد	عارف و ماهرخ	۱۳۹۷
۲۵	چناران	چشمه سبز	۱۳۹۸	۶۲	گناباد	بابا حسن	۱۳۹۸
۲۶	چناران	حاج بابا	۱۳۹۸	۶۳	مشهد	جاده ابریشم	۱۳۹۵
۲۷	خلیل آباد	اشنو	۱۳۹۶	۶۴	مشهد	هفت سنگ	۱۳۹۷
۲۸	خلیل آباد	خاله خورشید	۱۳۹۸	۶۵	نیشابور	دنیای قدیم	۱۳۹۵
۲۹	خلیل آباد	کندر کهن	۱۳۹۸	۶۶	نیشابور	قدیم ندیما	۱۳۹۷
۳۰	خواف	پوریعقوب	۱۳۹۵	۶۷	نیشابور	شاغلام	۱۳۹۷
۳۱	خواف	غیاثیه	۱۳۹۵	۶۸	نیشابور	چنارستان	۱۳۹۸
۳۲	خواف	فصبح	۱۳۹۵	۶۹	نیشابور	جوری	۱۳۹۷
۳۳	خواف	میراحمد خوافی	۱۳۹۶	۷۰	نیشابور	حاج کاظم	۱۳۹۸
۳۴	خواف	شمیرون	۱۳۹۷	۷۱	نیشابور	شادمهر	۱۳۹۸
۳۵	خواف	خاتون	۱۳۹۸	۷۲	نیشابور	بام بوژان	۱۳۹۸
۳۶	داورزن	نرگس	۱۳۹۵	۷۳	نیشابور	دره پرستوها	۱۳۹۸
۳۷	داورزن	عمارت بی بی	۱۳۹۸	۷۴	نیشابور	بینالود	۱۳۹۸

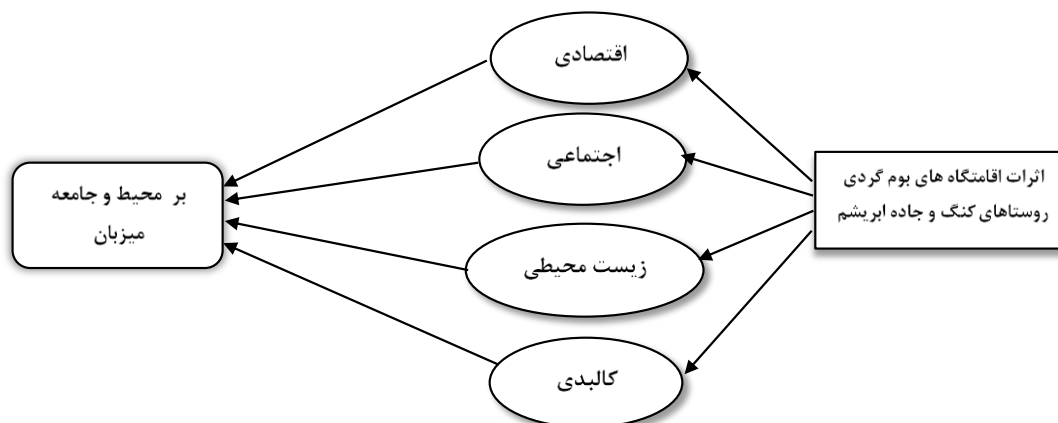
مأخذ: سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان رضوی، ۱۳۹۸

شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

با استفاده از پژوهش‌های نظری و منابع کتابخانه‌ای، ابعاد و شاخص‌های پژوهش جمع‌آوری گردید؛ که در جدول ۷ و شکل ۲ آمده است.

جدول ۷. شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

منبع	شاخص‌ها	ابعاد
روشنعلی و ریاحی، ۱۳۹۵؛ فرجی‌راد و احسانی، ۱۳۹۴؛ تولایی، ۱۳۸۵؛ بروج، ۱۳۹۱؛	افزایش درآمد خانواده، افزایش درآمد ساکنان روستا، افزایش فرصت‌های شغلی، رونق اقتصادی و بازار فروش، مهاجرت معکوس در روستا، ایجاد اشتغال برای زنان، رونق و احیای صنایع دستی بومی، افزایش اشتغال موقت و فصلی، توسعه فعالیت‌های کشاورزی، توسعه فعالیت‌های دامداری، سرمایه‌گذاری دولت در خدمات رفاهی، افزایش قیمت ملک و زمین.	اقتصادی
بروج، ۱۳۹۱؛ روشنعلی و ریاحی، ۱۳۹۵؛ فرجی‌راد و احسانی، ۱۳۹۰؛ مسروری جنت و فلاحت، ۱۳۹۴؛ Jaafar, Bakri& Rasoolimanesh, 2015; Trejos, Chiang& Huang, 2008	رعایت احترام بیشتر بین اهالی در حضور گردشگر، رواج بیشتر غذاهای محلی، رونق بیشتر مراسم سنتی، حفظ هویت و افتخار به روستا و جامعه محلی، توسعه همکاری‌های محلی (مشارکت)، تقویت اعتماد به نفس و باور توانایی‌های اهالی، افزایش امنیت روستا، افزایش ناهنجاری‌ها (دزدی و بزهکاری)، دوگانگی فرهنگی بین اهالی روستا و گردشگران، شلوغی و ناآرامی در روستا.	اجتماعی
بروج، ۱۳۹۱؛ مسروری جنت و فلاحت، ۱۳۹۴؛	حفاظت و پاکیزگی محیط زیست روستا، کاهش استفاده از ظروف یکبار مصرف، حفاظت بیشتر از منابع محیطی (آب و خاک و...)، استفاده بیشتر از آبگرم خورشیدی، توجه به تولید محصولات ارگانیک، مدیریت بهتر جمع‌آوری و بازیافت زباله، مدیریت بهتر فاضلاب روستا، کاهش منابع آبی روستا، آلودگی صوتی	زیست‌محیطی
Kontogeorgopoulos, Churyen & Duangsaeng, 2014 نیک نژاد و همکاران، ۱۳۹۲؛ مسروری جنت و فلاحت، ۱۳۹۴؛	احیای معماری بومی در روستا، بهبود راه‌های روستایی، روش‌های معابر، حفظ بافت با ارزش روستا، تخریب معابر و کوچه‌های روستایی، تغییرات کاربری اراضی روستا، افزایش نظارت دهیاری بر ساخت‌وسازها	کالبدی

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

معرفی اقامتگاه‌های بوم‌گردی مورد مطالعه

اقامتگاه بوم‌گردی جاده ابریشم واقع در روستای درخت سپیدار

روستای درخت سپیدار با جمعیت ۲۰۸ نفر (آمار سرشماری ۱۳۹۵) در ۱۴۵۰ متری ارتفاع از سطح دریا در بخش احمدآباد شهرستان مشهد، در فاصله ۵۵ کیلومتری جنوب غربی مشهد، در حاشیه جاده تاریخی ابریشم واقع شده است. دارای قدمتی بیش از ۱۶۰۰ سال. امام رضا (ع) در سفر مدینه به مرو در این روستا توقف نموده و نماز خوانده‌اند. چشمه امام رضا و سنگ امام که رد دست راست منصوب به امام، از آثار مهم به جای مانده است. قلعه تلخ آب، قبرستان گبرها و کاروانسرای قدیمی از دیگر آثار تاریخی روستاست. از جاذبه‌های طبیعی می‌توان به غار آغل گرگ، تخت پادشاه، دیواره‌های صخره نوردی، قنات تاریخی تلخ آب، باغات میوه، به‌ویژه آلو بخارا اشاره کرد (www.iranecocamp.com/fa/05/09/1396).

بنای اقامتگاه که «جاده ابریشم» نام دارد، دارای قدمتی بیش از ۱۰۰ سال است و در سال ۹۴ پس از بازسازی مورد بهره‌برداری قرار گرفت. این اقامتگاه ۷ باب اتاق با معماری بومی و سنتی دارد. از فضاهای دیدنی آن می‌توان به عکاس‌خانه، کبوترخانه، حوض‌خانه، لمکده، موزه مردم‌شناسی، کارگاه گلاب‌گیری اشاره کرد (<http://jaddeabrisham.uspace.ir>). از نظر استانداردها، جزو اقامتگاه‌های بوم‌گردی درجه دو است. در زیر دوتصویر از این اقامتگاه آمده است.

شکل ۳. تصاویری از اقامتگاه جاده ابریشم

اقامتگاه روستای کنگ

روستای کنگ در ۱۹ کیلومتری غرب طرقله و ۲۹ کیلومتری مشهد قرار دارد و آخرین روستا در محور دره رودخانه کنگ است که از طریق جاده آسفالت به روستای نقندر و سپس شهر طرقله و از آنجا به شهر مشهد مرتبط می‌شود و ماسوله‌ای دیگر است که از دوران قبل از اسلام به نمایش می‌گذارد. جمعیت آن در سرشماری ۱۳۹۵ دارای ۱۴۶۳ نفر (۷۵۲ نفر مرد و ۷۱۱ نفر زن) بوده است.

یکی از شاخص‌ترین جلوه‌های گردشگری کنگ، نحوه استقرار خانه‌هاست که به شیوه پلکانی ساخته شده‌اند. از دیگر جاذبه‌ها می‌توان به رباط پای کوه کنگ یا رباط شاه‌عباسی، قبرستان کنگ، رودخانه، آبشار، چشمه‌سارها و باغات، مزار شیخ عبدالله، مسجد و تکیه تاریخی، قلعه تیغ‌میان و قلعه حصار اشاره کرد (www.karnaval.ir/kang-village-torqabeh-masoule-khorasan1396).

شکل ۴. معبری از روستای کنگ و چشم‌انداز پلکانی کنگ

در روستای کنگ دو اقامتگاه در قالب ۸ واحد، یک‌خوابه و دوخوابه راه‌اندازی شده است. فاز اول آن در سال ۱۳۹۶ توسط اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری خراسان رضوی افتتاح و به بهره‌برداری رسید. معماری این مجموعه به صورت بومی با دیواری کاهگلی، سقف و در و پنجره‌های چوبی است که حس آرامش و سرزندگی را القا می‌کند. طبقه همکف برای آشپزخانه، رستوران، چای خانه و صرف انواع دمنوش‌های محلی در نظر گرفته شده است، و طبقه اول به واحدهای اقامتی اختصاص دارد که هر کدام دارای سرویس بهداشتی فرنگی- ایرانی و حمام مجزا است. مسافران و خود اقامتگاه در برابر حوادث احتمالی بیمه هستند. استفاده از وسایل گرمایشی بومی کرسی و بخاری کنده‌ای در سرمای زمستان برفی کنگ می‌تواند تجربه‌ای جالب را برای گردشگر رقم بزند و به دلیل آب و هوای بیلابقی تابستان، نیازی به وسایل سرمایشی احساس نمی‌شود (www.kangkohan.com, 1396). اقامتگاه کنگ کهن از نظر استاندارد و رتبه، درجه دو است. از این مجموعه به طور متوسط سالیانه ۳۰۰ گردشگر بازدید می‌کنند، در ایام نوروز ۹۷ حدود ۸۰ نفر از این اقامتگاه بازدید کردند و امکان ظرفیت بیشتر هم دارد (پور حسین، مدیر مجموعه، ۱۳۹۷).

شکل ۵. تصاویری از اقامتگاه کنگ کهن

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی

با تکمیل پرسش‌نامه توسط ۲۶۱ نفر حجم نمونه ساکنین روستاهای کنگ و درخت سپیدار، یافته‌های توصیفی نشان داد که اکثریت پاسخگویان برابر ۳۰/۳ درصد، در رده سنی ۴۱ تا ۵۰ ساله، ۹۵/۴ درصد متأهل، اکثریت در سطح ابتدایی و ۷۴/۷ درصد، دارای مسکن شخصی با سابقه سکونت بیش از ۲۰ سال در روستا. شغل ۸۹/۷ درصد آنان کشاورزی و خدماتی است و با فعالیت‌های گردشگری به طور مستقیم ارتباط چندانی ندارند.

برای تحلیل یافته‌های تحقیق در اولین گام، توزیع فراوانی نظرات جامعه میزبان در خصوص پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی اقامتگاه‌های بوم‌گردی مورد بررسی قرار گرفت. همان‌طور که یافته‌های جدول (۸) نشان می‌دهد، از میان یازده گویه بعد اقتصادی، مهم‌ترین پیامد از نظر پاسخگویان با میانگین (۳,۷۷) به افزایش درآمد خانوارها، توسعه خدمات رفاهی روستا با میانگین (۳,۴۹) توسعه فعالیت‌های کشاورزی و دامداری روستا با میانگین‌های (۳,۰۸) و (۳,۰۶)، زیاد و مثبت ارزیابی شده است و کمترین تأثیر به افزایش قیمت ملک و زمین با میانگین ۲/۲ عنوان شده است.

جدول ۸. ارزیابی اثرات اقتصادی اقامتگاه‌های بوم‌گردی از نظر ساکنان محلی روستاهای کنگ و درخت سپیدار

مؤلفه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
افزایش درآمد خانواده	۳/۸	۱۲/۳	۱۱/۵	۴۷/۹	۲۵/۴	۳/۷۷	۱/۰۷
افزایش درآمد ساکنان	۱۴/۲	۳۳/۳	۲۹/۵	۱۴/۹	۸	۲/۶۹	۱/۱۳۲
افزایش فرصت‌های شغلی روستا	۱۵/۷	۲۳	۳۳	۲۰	۸	۲/۸۱	۱/۱۶۴
رونق بازار فروش	۱۲/۶	۳۵/۲	۳۰/۷	۲۱/۱	۰/۴	۲/۶۱	۰/۶۹۸
افزایش مهاجرت معکوس	۱۶/۹	۳۶/۴	۲۶/۸	۱۸/۰	۱/۱	۲/۷۳	۲/۸۴۹
ایجاد اشتغال زنان روستا	۱۲/۳	۲۴/۹	۳۲/۲	۲۳/۰	۷/۷	۲/۸۸	۱/۱۲۶
رونق و احیای صنایع دستی	۱۱/۱	۲۳/۸	۳۰/۰	۲۹/۵	۵/۴	۲/۹۴	۱/۰۹۲
افزایش اشتغال موقت و فصلی	۱۰/۷	۲۴/۱	۳۷/۲	۲۴/۹	۳/۱	۲/۸۵	۱/۰۱۲
توسعه فعالیت‌های کشاورزی روستا	۹/۲	۲۲/۶	۲۷/۶	۳۲/۲	۸/۴	۳/۰۸	۱/۱۱۸
توسعه فعالیت‌های دامداری روستا	۹/۶	۲۳	۲۵/۷	۳۵/۲	۶/۵	۳/۰۶	۱/۱۰۷
توسعه خدمات رفاهی روستا	۱۰	۱۰	۲۴/۵	۳۱/۸	۲۳/۸	۳/۴۹	۱/۲۳۶
افزایش قیمت ملک و زمین روستا	۲۹/۱	۴۱/۸	۱۵/۳	۷/۳	۶/۵	۲/۲۰	۱/۱۳۳

در مورد پیامدهای اجتماعی، همان‌طور که جدول ۹ نشان می‌دهد، تأثیرات مثبت در سطح کم ارزیابی شده است ولی اثرات منفی از نظر پاسخگویان بیشتر بوده است به طوری که افزایش دزدی و بزهکاری در روستا با میانگین ۳/۷۵ و ایجاد دوگانگی فرهنگی بین اهالی و گردشگران با میانگین ۳/۷۵، در سطح زیاد است. در مجموع به دلیل جدید بودن اقامتگاه‌های بوم‌گردی، ارزیابی جامعه محلی از بعد تأثیرات اجتماعی، کم تأثیر و نسبتاً منفی ارزیابی شده است.

جدول ۹. ارزیابی اثرات اجتماعی اقامتگاه‌های بوم‌گردی از نظر ساکنان محلی

مؤلفه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
رعایت احترام اهالی به دلیل حضور گردشگر	۲۸	۲۹/۹	۲۱/۸	۲۰/۳	۰	۲/۳۴	۱/۰۹۳
رواج بیشتر غذاهای محلی روستا	۲۰/۳	۴۲/۹	۲۹/۵	۷/۳	۰	۲/۲۳	۰/۸۵۷
رونق مراسم سنتی	۱۳	۳۱/۴	۳۰/۷	۲۲/۲	۲/۷	۲/۷۰	۱/۰۳۹
حفظ هویت و افتخار به روستا	۳۱/۸	۳۷/۵	۲۰/۷	۶/۵	۳/۴	۲/۱۲	۱/۰۴۱
توسعه همکاری‌های محلی	۱۵/۳	۳۱/۸	۳۲/۲	۱۶/۹	۳/۸	۲/۶۲	۱/۰۵۵
تقویت اعتماد به نفس اهالی	۲۸	۳۵/۶	۲۳/۴	۹/۲	۳/۸	۲/۲۵	۱/۰۸۰
افزایش امنیت روستا	۱۰/۷	۲۵/۳	۳۲/۶	۲۸/۴	۳/۱	۲/۸۸	۱/۰۳۸
افزایش دزدی و بزهکاری در روستا	۲۳/۸	۴۶/۷	۱۶/۱	۷/۳	۶/۱	۳/۷۵	۱/۰۸۸
دوگانگی فرهنگی بین اهالی و گردشگران	۲۳/۴	۲۵/۳	۲۴/۹	۱۸/۸	۷/۷	۳/۳۸	۱/۲۴
رعایت احترام بین اهالی در حضور گردشگران	۲۸	۲۹/۹	۲۱/۸	۲۰/۳	۰	۲/۳۴	۱/۰۹۳

پیامدهای زیست‌محیطی اقامتگاه‌های بوم‌گردی، از نظر جامعه محلی طبق جدول ۱۰ نشان می‌دهد، دارای تأثیرات مثبت و منفی است، تأثیر بر کاهش منابع آبی روستا با میانگین ۳/۵۲، آلودگی صوتی با میانگین ۴/۰۶ و ناخوشایند شدن چشم‌انداز روستا در اثر افزایش زباله‌ها با میانگین ۳/۶۵، منفی و در حد زیاد ارزیابی شده است. اما پیامدهای مثبت شامل، استفاده کمتر از ظروف یکبار

مصرف با میانگین ۳/۱۸، استفاده از آبگرمکن خورشیدی با میانگین ۳/۴ و استفاده از محصولات ارگانیک با میانگین ۳/۱۹، در سطح زیاد ارزیابی شده است.

جدول ۱۰. ارزیابی اثرات زیست‌محیطی اقامتگاه‌های بوم‌گردی از نظر ساکنان محلی

مؤلفه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
حفاظت و پاکیزگی محیط زیست روستا	۲۰/۷	۴۴/۴	۲۰/۷	۱۳/۸	۰/۴	۲/۲۹	۹۵۹/۰
کاهش استفاده از ظروف یکبار مصرف	۴/۲	۲۱/۱	۳۲/۶	۳۷/۲	۵/۰	۳/۱۸	۰/۹۶۱
حفاظت بیشتر از منابع آب و خاک و گیاه	۱۹/۵	۳۳/۳	۳۷/۶	۲/۱۴	۵/۴	۲/۵۲	۱/۰۲۴
استفاده بیشتر از آبگرم خورشیدی	۲/۳	۱۵/۳	۲۸	۴۶	۸/۴	۳/۴۳	۹۲۸/۰
توجه به تولید محصولات ارگانیک	۵/۷	۲۱/۱	۳۰/۷	۳۳/۷	۸/۸	۳/۱۹	۱/۰۴۹
مدیریت بهتر جمع‌آوری زباله‌ها	۱۱/۵	۳۵/۶	۳۳/۳	۱۹/۵	۰	۲/۶۱	۰/۹۲۸
مدیریت بهتر فضلاب روستا	۱۱/۵	۲۳/۸	۳۱/۸	۳۱/۸	۰/۱	۲/۸۷	۱/۰۲۴
کاهش منابع آبی روستا	۱۱/۹	۴۸/۷	۲۲/۲	۱۳/۸	۳/۴	۳/۵۲	۰/۹۸۷
افزایش آلودگی صوتی	۳۴/۱	۴۵/۲	۱۳/۴	۷/۳	۰	۴/۰۶	۰/۸۷۴
چشم‌انداز نامطلوب روستا با افزایش زباله	۲۳	۴۲/۱	۱۶/۱	۱۴/۲	۴/۶	۳/۶۵	۱/۱۱۹

در بعد اثرات کالبدی طبق یافته‌های جدول ۱۱، مهمترین پیامدهای اقامتگاه‌ها از نظر جامعه محلی، مربوط به تخریب معابر و کوچه‌ها با میانگین ۳/۷ و تغییر کاربری اراضی با میانگین ۳/۵۵ است که در سطح زیادی منفی ارزیابی شده ولی تاثیرات مثبت در سطح کم و پایین تر از متوسط است که شامل روشنایی معابر، احیای معماری بومی، توجه دولت به راه‌های روستایی و حفظ بافت با ارزش روستا، که نشان دهنده دید منفی جامعه محلی به توسعه گردشگری است.

جدول ۱۱. ارزیابی اثرات کالبدی اقامتگاه‌های بوم‌گردی از نظر ساکنان محلی

مؤلفه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
توجه و احیای معماری بومی روستا	۱۷/۶	۴۵/۲	۲۶/۴	۵/۴	۵/۴	۲/۳۵	۱/۰۰۷
توجه دولت به راه‌های روستایی	۵/۴	۳۵/۶	۳۶	۲۲/۲	۰/۸	۲/۷۷	۰/۸۸۰
بهبود روشنایی معابر روستا	۱۹/۵	۴۱	۲۴/۱	۱۵/۳	۰	۲/۳۵	۰/۹۶۳
حفظ بافت با ارزش روستا	۱۰	۴۴/۸	۳۲/۶	۱۱/۵	۱/۱	۲/۴۹	۰/۸۶۶
تخریب معابر و کوچه‌های روستا	۱/۵	۷/۷	۲۲/۶	۵۲/۱	۱۶/۱	۳/۷۴	۰/۸۷۴
تغییرات کاربری اراضی روستا	۵	۱۰/۷	۲۳	۴۷/۱	۱۴/۲	۳/۵۵	۱/۰۲۴
نظارت دهیاری بر ساخت‌وسازها	۱۰	۳۰/۷	۳۳	۱۸	۸/۴	۲/۸۴	۱/۰۹۶

برای بررسی اثرات کلی اقامتگاه‌های بوم‌گردی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی از دید جامعه محلی، از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شد؛ نتایج آزمون در جدول ۱۲ نشان می‌دهد، میانگین محاسبه شده ابعاد تحقیق با میانگین فرضی (۳) سنجش و ثابت می‌شود که میانگین واقعی نظر پاسخگویان در بعد زیست‌محیطی (۳/۱۳) و بیشتر از میانگین فرضی ۳، یعنی متوسط رو به بالا است. اما در ابعاد اجتماعی و کالبدی با میانگین‌های ۲/۷۶ و ۲/۸۷ در حد پایین و کمتر از حد متوسط و منفی ارزیابی شدند. در بعد اقتصادی نیز چون حد بالا مثبت و حد پایین منفی است و میانگین جامعه (۲/۹۳) نزدیک به مقدار آزمون و میزان معناداری برای تمامی ابعاد کمتر از ۰/۰۵ و معنادار است، لذا قابلیت تعمیم به جامعه دارد و اثرات اقتصادی تأیید می‌شود.

جدول ۱۲. بررسی وضعیت متغیرهای تحقیق با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای

95% Confidence Interval of the Difference	اختلاف از میانگین		میزان معناداری	انحراف معیار	میانگین	آماره T	ابعاد تحقیق
	Upper	Lower					
۰/۰۰۴	-۰/۱۴۰	-۰/۰۶۹	۰/۰۵	۰/۵۷۸	۲/۹۳	-۱/۹۵۹	اقتصادی
-۰/۱۸۹	-۰/۲۹۷	-۰/۲۴۳	۰/۰۰۰	۰/۴۴۴	۲/۷۶	-۸/۸۴۵	اجتماعی
-۰/۱۳۰	-۰/۲۳۲	-۰/۱۸۱	۰/۰۰۰	۰/۴۱۹	۲/۸۲	-۶/۹۹۳	کالبدی
-۰/۱۸۸	-۰/۰۷۹	-۰/۱۳۴	۰/۰۰۰	۰/۴۴۵	۳/۱۳	۴/۸۶۹	زیست محیطی

میزان اثر گذاری پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی از دید جامعه میزبان

در این مطالعه، برای ارزیابی میزان اثرگذاری اقامتگاه‌ها در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی، از آزمون آماری تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. لذا برای اطمینان از مورد تأیید بودن آزمون تحلیل عاملی برای شاخص‌های پژوهش، با استفاده از نرم افزار spss از آزمون از Bartlet^۱ و KMO^۲ استفاده شد. معناداری آزمون بارتلت در سطح اطمینان ۹۹٪ و مقدار مناسب KMO که بیشتر از ۰/۵ و سطح معناداری تمام عوامل که کمتر از ۰/۰۵ است حاکی از همبستگی و مناسبت متغیرهای مورد نظر برای انجام تحلیل عاملی است که در جدول ۱۳ مشاهده می‌شود.

جدول ۱۳. آزمون بارتلت در سطح معناداری

مجموعه مورد تحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	درجه آزادی	سطح معناداری
اقتصادی	۰/۶۸۸	۷۵۵/۵۳۲	۶۶	۰/۰۰۰
اجتماعی	۰/۷۳۶	۵۵۱/۸۵۸	۴۵	۰/۰۰۰
زیست محیطی	۰/۵۹۶	۳۴۱/۹۳۸	۴۵	۰/۰۰۰
کالبدی	۰/۴۳۲	۱۲۴/۵۳۲	۲۱	۰/۰۰۰

نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی نشان داد؛ از میان ۳۹ مولفه شناسایی شده، ۱۹ شاخص با بارعاملی پایین‌تر از ۰/۵ حذف شدند و ۲۰ شاخص باقی‌مانده بارعاملی شان بالاتر از ۰/۵ می‌باشند؛ لذا نتایج نشان می‌دهد که از میان ۴ بعد تحقیق، بیشترین درصد واریانس مربوط به اثرات و عوامل اجتماعی با ۳۱/۳۱ درصد و کمترین درصد واریانس به بعد یا عامل کالبدی با ۲۱/۲۵ درصد مربوط می‌باشد. در جدول ۱۴ مقدار ویژه و درصد واریانس‌ها به تفکیک ارائه شده است.

جدول ۱۴. عوامل / ابعاد متأثر از اقامتگاه‌های بوم‌گردی، مقدار ویژه و درصد واریانس از دید جامعه میزبان

ردیف	نام عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس
۱	اقتصادی	۳/۰۸	۲۵/۷۲
۲	اجتماعی	۳/۱۳	۳۱/۳۱
۳	زیست‌محیطی	۲/۱۸	۲۱/۷۶
۴	کالبدی	۱/۴۹	۲۱/۲۵

در جدول ۱۵ مقدار بار عاملی هر یک از شاخص‌ها آورده شده است. براساس یافته‌های جدول (۱۵) عامل اقتصادی با مقدار ویژه ۳/۰۸، ۲۵/۷۲ درصد از واریانس را تبیین نموده است. از میان عوامل اقتصادی، اقامتگاه بر ایجاد اشتغال زنان (۰/۷۵)، افزایش اشتغال موقت و فصلی (۰/۷۴)، افزایش فرصت‌های شغلی روستاییان (۰/۶۶)، سرمایه‌گذاری دولت در خدمات رفاهی و افزایش رونق اقتصادی و بازار فروش (۰/۶۲)، افزایش درآمد ساکنان روستا (۰/۵۴) و رونق و احیای صنایع دستی (۰/۵۱)، به ترتیب مهم‌ترین اثرات اقتصادی اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر جامعه میزبان بوده است. و طبق جدول (۱۴) اثرات اقتصادی، ۲۵/۷۲ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

عامل دوم که در قالب اثرات اجتماعی از آن یاد می‌شود، با مقدار ویژه ۳/۱۳، ۳۱/۳۱ درصد از واریانس مربوط به پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر جامعه محلی را تبیین می‌کند. از میان شاخص‌های اجتماعی، رعایت احترام و ادب بین اهالی در حضور گردشگر (۰/۷۲)، تقویت اعتماد به نفس و باور توانایی‌های اهالی روستا (۰/۷۰)، رواج غذاهای محلی روستا (۰/۶۰)، توسعه همکاری‌های محلی و مشارکت روستاییان (۰/۶۰)، حفظ هویت و افتخار به روستا (۰/۶۱)، مهم‌ترین اثرات اجتماعی ارزیابی شدند. سومین عامل که از آن با عنوان اثرات زیست‌محیطی یاد می‌شود، با مقدار ویژه ۲/۱۸، ۲۱/۷۶ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند. مدیریت بهتر جمع‌آوری و بازیافت زباله (۰/۷۵)، مدیریت بهتر فاضلاب (۰/۶۳)، حفاظت بیشتر از منابع محیطی آب و خاک و ... (۰/۵۹)، توجه بیشتر به تولید محصولات ارگانیک (۰/۵۲)، از عمده‌ترین پیامدهای زیست‌محیطی از سوی جامعه میزبان ارزیابی شده است.

1. Bartlett

2 KMO(Kaiser- Mayer-Olkin)

چهارمین تأثیر اقامتگاه‌ها، اثرات کالبدی است، این عامل با مقدار ویژه ۱/۴۹، ۲۱/۲۵ درصد از واریانس را تبیین می‌کند. افزایش نظارت دهیاری‌ها بر ساخت و سازها (۰/۷۴)، حفظ بافت با ارزش (۰/۶۱) و احیای معماری بومی (۰/۵۳)، مهم‌ترین پیامدها کالبدی می‌باشد.

جدول ۱۵. بار عاملی گویه‌های چهارگانه اثرات اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر جامعه میزبان

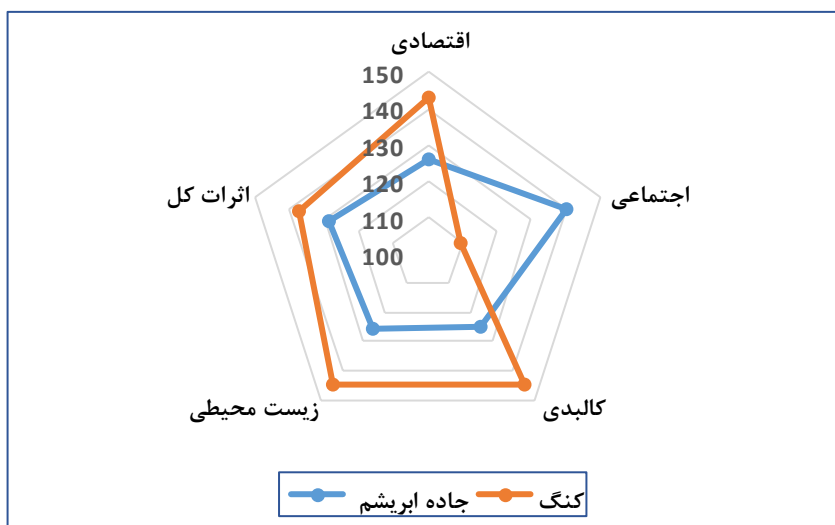
نام عامل	متغیرهای طبقه‌بندی شده در هر عامل	بار عاملی
اقتصادی	ایجاد اشتغال برای زنان	۰/۷۵
	افزایش اشتغال موقت و فصلی	۰/۷۴
	افزایش فرصت‌های شغلی روستاییان	۰/۶۶
	سرمایه‌گذاری دولت در خدمات رفاهی	۰/۶۲
	افزایش رونق اقتصادی و بازار فروش	۰/۶۱
	افزایش درآمد ساکنان روستا	۰/۵۴
	افزایش درآمد ساکنان روستا	۰/۵۲
اجتماعی	رونق و احیای صنایع دستی	۰/۵۱
	رعایت احترام و ادب بین اهالی در حضور گردشگر	۰/۷۲
	تقویت اعتماد به نفس و باور توانایی‌های اهالی روستا	۰/۷۰
	رواج غذاهای محلی روستا	۰/۶۰
	توسعه همکاری‌های محلی و مشارکت روستاییان	۰/۶۰
زیست محیطی	حفظ هویت و افتخار به روستا	۰/۶۱
	مدیریت بهتر جمع‌آوری و بازیافت زباله	۰/۷۵
	مدیریت بهتر فاضلاب	۰/۶۳
	حفاظت بیشتر از منابع محیطی (آب و خاک و...)	۰/۵۹
کالبدی	توجه به تولید محصولات ارگانیک	۰/۵۲
	افزایش نظارت دهیاری‌ها بر ساخت و سازها	۰/۷۴
	حفظ بافت با ارزش	۰/۶۱
	توجه و احیای معماری بومی	۰/۵۳

تفاوت اثرات اقامتگاه‌های کنگ کهن و جاده ابریشم از نظر جامعه محلی

برای پی بردن به تفاوت اثرات اقامتگاه‌های بوم‌گردی در بین دو جامعه مورد مطالعه (کنگ و درخت سپیدار)، با توجه به نرمال نبودن داده‌ها از آزمون ناپارامتری یومان ویتنی استفاده شد و نتایج آزمون در جدول ۱۶ آورده شده است. با توجه به مقدار آزمون Z که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ معنادار است، با اطمینان ۰/۹۵ درصد، اثرات اقامتگاه‌های بوم‌گردی در ابعاد اجتماعی و کالبدی، در بین دو روستا تفاوت معناداری وجود ندارد و نظرات جامعه یکسان ارزیابی شده است؛ اما در بعد اقتصادی و زیست‌محیطی چون سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ است، نظرات در مورد این ابعاد متفاوت بوده است. تأثیرات اقتصادی اقامتگاه بوم‌گردی در روستای کنگ بالاتر ارزیابی شده زیرا این اقامتگاه باعث ایجاد اشتغال به‌ویژه برای زنان به صورت دائم و موقت شده است. اثرات مثبت و منفی زیست‌محیطی نیز متفاوت ارزیابی شده است که به علت بازدید گردشگران بیشتر و سابقه و معروفیت بیشتر روستای کنگ می‌باشد. شکل ۶ میانگین رتبه‌ای اثرات اقامتگاه‌های بوم‌گردی کنگ کهن و جاده ابریشم را نشان می‌دهد.

جدول ۱۶. نتایج حاصل از آزمون یومان ویتنی

میانگین رتبه‌ای					تعداد نمونه	جاده ابریشم
اثرات کل	زیست‌محیطی	کالبدی	اجتماعی	اقتصادی		
۱۲۸/۴۱	۱۲۵/۲۸	۱۲۵/۱۷	۱۳۹/۸۹	۱۲۵/۹۳	۷۷	کنگ
۱۳۷/۱۸	۱۴۴/۶۶	۱۴۴/۹۴	۱۰۹/۷۶	۱۴۳/۱۲	۱۸۴	مقدار Z
-۰/۸۶	-۱/۸۹	-۱/۹۴	-۲/۹۵	-۱/۶۸		سطح معناداری
۰/۳۹۲	۰/۰۶	۰/۰۵۲	۰/۰۰۳	۰/۰۹۳		

شکل ۶. میانگین‌های رتبه‌ای اثرات اقامتگاه‌های بوم‌گردی به تفکیک روستاهای مورد مطالعه

نتیجه‌گیری

گردشگری یکی از مؤلفه‌های اصلی در شکل‌گیری و توسعه اقتصاد پایدار است و اهمیت آن وقتی دوچندان می‌شود که این بخش با تاریخ، فرهنگ، آداب و آیین یک کشور رقم بخورد؛ که در این صورت نه تنها توسعه اشتغال، توسعه اقتصاد محلی و شکل‌گیری گردشگری پایدار را در بعد داخلی به همراه دارد بلکه می‌تواند در بعد بین‌المللی نیز بسیار تأثیرگذار باشد. در این راستا، یکی از مدل‌هایی که برخی کشورها در دو دهه اخیر، برای توسعه گردشگری پایدار خود به آن توجه کرده‌اند، بحث پرداختن به هویت و ساختارهای بومی در حوزه گردشگری بوده است که باعث شکل‌گیری پدیده بوم‌گردی شده است. در واقع، این نوع از گردشگری، تلاش دارد تا علاوه بر بهره‌مندی از ظرفیتهای تاریخی، فرهنگی و بومی یک کشور در رونق گردشگری و توسعه پایدار اقتصادی، بر حفظ سایر شاخص‌های زیست محیطی و زیست انسانی نیز توجه کند.

اقامتگاه‌های بوم‌گردی نمونه‌ای از کسب و کارهای کوچک مقیاس با مالکیت محلی هستند که با فشار کمتر برای محیط طبیعی و انسانی و کاهش نشت اقتصادی از فعالیتهای اساسی در تحقق توسعه پایدار محسوب می‌شوند. امروزه یکی از مهمترین خط-مشیهای جهانی گردشگری تمرکز و گرایش بر کسب و کارهای کوچک گردشگری است. و ۸۱٫۵ درصد کسب و کارهای گردشگری در سطح جهانی در طبقه کوچک قرار دارند. در کشور ایران و استان خراسان رضوی حدود یک دهه از شکل‌گیری بوم‌گردی در حوزه گردشگری می‌گذرد که این تعداد در کشور حدود ۷۴۴ و در استان خراسان رضوی حدود ۷۴ اقامتگاه می‌باشد لذا این تعداد از اقامتگاه بوم‌گردی تأثیرات و پیامدهای متفاوتی را بر جامعه میزبان می‌گذارد. بر این اساس این پژوهش به بررسی و مقایسه اثرات و پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر جوامع محلی و از دیدگاه آنان در روستاهای درخت‌سپیدار و کنگ پرداخته است. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای نشان می‌دهد میانگین واقعی نظر پاسخگویان در بعد زیست‌محیطی بالاتر از ۳ و در حد متوسط رو به بالا است. در ابعاد اجتماعی و کالبدی مقدار حد بالا و پایین هر دو منفی و میانگین جامعه کمتر از ۳ و در حد پایین است؛ اما در بعد اقتصادی میانگین جامعه تقریباً نزدیک مقدار آزمون (۲/۹۳) است. میزان معناداری تمامی شاخص‌ها کمتر از ۰/۰۵ است، لذا ارزیابی‌ها معنادار است و نتایج حاصل، قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارد.

برای شناخت میزان اثرگذاری اقامتگاه‌ها در ابعاد چهارگانه تحقیق از آزمون تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد؛ در بعد اقتصادی، ایجاد اشتغال برای زنان با بار عاملی ۰/۷۵ و افزایش اشتغال موقت و فصلی با بار عاملی ۰/۷۴، در بعد اجتماعی، رعایت احترام و ادب بین اهالی در حضور گردشگر با بار عاملی ۰/۷۲، در بعد زیست محیطی، مدیریت بهتر جمع‌آوری و

بازیافت زباله با بار عاملی $0/75$ و در بعد کالبدی، افزایش نظارت دهیاری‌ها بر ساخت و سازها با بار عاملی $0/74$ بیشترین بار عاملی را به خود اختصاص دادند که در واقع بیشترین پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی از دید جامعه محلی ارزیابی شده است. به منظور بررسی تفاوت اثرگذاری اقامتگاه‌ها در روستاهای مورد مطالعه از آزمون یومان ویتنی استفاده شد؛ نتایج نشان می‌دهد اقامتگاه‌های مورد مطالعه اثرات متفاوتی در جامعه محلی داشته است؛ به طوری که اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی در روستای کنگ بیشتر از روستای درخت سپیدار بوده است، اما در بعد اجتماعی و کالبدی تفاوت چندانی را نشان نمی‌دهد. نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش عنابستانی و همکاران (۱۳۹۷)، بروج (۱۳۹۱) و روشعلی و ریاحی (۱۳۹۳) از بعد اقتصادی و در شاخص‌های ارتقای سطح درآمد مردم محلی، افزایش اشتغال، به‌ویژه اشتغال زنان روستایی، همسویی دارد. از این رو اقامتگاه‌های بوم‌گردی می‌تواند نقش مهمی در ایجاد فرصت‌های شغلی ایجاد کند و منجر به رفاه جامعه روستایی شود. در بعد اجتماعی نیز سبب تقویت اعتماد به نفس روستاییان، توسعه همکاری‌های محلی و مشارکت روستاییان و حفظ هویت و افتخار به روستا شود. در بعد زیست‌محیطی باعث پاکیزگی محیط روستا و حفاظت از منابع محیطی شده و به پایداری اقامتگاه‌ها منجر شود. رسیدن به این نتایج از طریق ارتقای فرهنگ گردشگری با آموزش و آگاهی‌های لازم و رعایت اصول و استانداردهای بین‌المللی اقامتگاه‌ها، نظارت و مشارکت کارشناسان طبیعت‌گردی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و متخصصان علوم اجتماعی با صاحبان اقامتگاه‌ها، مدیران و جوامع روستایی، امکان‌پذیر خواهد شد. با توجه به مطالب عنوان شده در خصوص تأثیر و پیامدهای اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر جامعه میزبان، آنچه باعث کاهش پیامدهای منفی در اقامتگاه‌های مورد مطالعه شده است موضوع توجه به این اقامتگاه‌ها در تمام جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی می‌باشد. به همین منظور پیشنهاد می‌شود که جهت جلوگیری از پیامدها و اثرات منفی این اقامتگاه‌ها در جامعه میزبان و رسیدن به کارکرد اصلی اقامتگاه بوم‌گردی یعنی توجه به اقتصاد جامعه محلی و حفظ محیط زیست توجه به موارد ذیل ضروری است.

- توسعه کیفی اقامتگاه‌های بوم‌گردی در کنار توسعه کمی آنها.
- تعریف استانداردهای مشخص و نظارت اصولی بر فعالیت این واحدها.
- تغییر رویه در اعطای مجوز و اعطای مجوز به افراد دارای صلاحیت، که شاید مهمترین موردی که این اقامتگاه‌ها را در حال حاضر تهدید می‌کند این مورد باشد.
- آموزش کارشناسان خبره و متخصص در زمینه اقامتگاه‌های بوم‌گردی.
- تدوین برنامه بازاریابی و تبلیغات متناسب با این حوزه برای جذب مشتریان.
- سرمایه‌گذاری افراد متخصص و علاقمند به بوم‌گردی در این بخش.
- توجه به بومی بودن سرمایه‌گذاران در این حوزه و در اولویت قرار دادن سرمایه‌گذاران بومی.
- تلاش برای مشارکت دادن اکثریت افراد جامعه محلی به منظور حمایت جامعه محلی از اجرای طرح.
- حفظ سنت‌ها و آیین‌ها و ارزش‌های فرهنگی جامعه محلی از طریق آموزش.
- آموزش جامعه محلی و توانمندسازی آنها در مورد نحوه تعامل با گردشگران و جلب رضایت گردشگران.
- ایجاد بازارچه‌های کوچک صنایع دستی در اقامتگاه‌های هر روستا به منظور معرفی و فروش آثار روستاییان و کمک به اقتصاد آنان.

References

- Akbari, A. & Gharakhlou, M. (2010). *Ecotourism (a new concept in tourism geography)*. Tehran: the choice. (In Persian)
- Andriotis, K. (2002). Scale of hospitality firms and local economic development—evidence from Crete. *Tourism Management*, 23(4), 333-341 .
- Annabestani, A. A & Giyahi, H. (2018). Study and analysis of the effects of the creation of Ecotourism residences on the development of rural settlements (sample: Radkan village of Chenaran County). *Spatial Planning*, 2 (Volume 8), 1-24. (In Persian)

- Ateljevic, I., & Doorne, S. 2000. 'Staying within the fence': Lifestyle entrepreneurship in tourism. *Journal of sustainable tourism*, 8(5), 378-392.
- Azizi, K. Rastgar, S. Heydari, G & Jafariyan, Z. (2019). The socio-economic impacts of ecotourism on local community empowerment Case: Baladeh District, Mazandaran Province. *Journal of Space economy and rural development*, 27, 79-98. (In Persian).
- Bouzarjomehri, Kh. Shayan, H., Akhlaghi M. (2019). The role of ecolojes on economic socio development of rural women (Case study: Rurals of Kashmar county), Conference on woman and rural tourism development, Kashmar city. (In Persian).
- Brouj, A. (2012). Comparative study of Ecotourism dwellings of desert areas in terms of sustainable development of tourism. Tehran: Master thesis, Allameh Tabataba'i University. (In Persian)
- Buzarjomehri, Kh. (2017). Development of Ecotourism residences in the country of Iran, provinces and the County of Ferdows. Regional Conference on Tourism Capacities and Development of Ferdows County. (In Persian)
- Ceballos-Lascurain, H. (1993). Ecotourism as a worldwide phenomenon. *Ecotourism as a worldwide phenomenon.*, 12-14.
- Cheruon, R., Burugu, R& ., Bor, T. (2015) .Eco-Lodges, a Future for Sustainable Tourism in Kenya *Journal of Tourism, Hospitality and Sports*, 38-48.
- Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Razavi Khorasan Province. (2018). (In Persian)
- Faraji Rad, A & Ehsani, A. (2011). The study of the effect of local residences (Ecotourism Khoushkeh SAR) on the promotion of the local community's level of living with emphasis on the village of Garmeh and Shib Deraz. *Geographic Quarterly of Territory*, 3, 63-77. (In Persian)
- Fenel, D. (2006). Introduction to Ecotourism. (J. Oladi, translator) Mazandaran University Press. (In Persian)
- Fuller, D., Buultjens, J., & Cummings, E. (2005). Ecotourism and indigenous micro-enterprise formation in northern Australia opportunities and constraints. *Tourism Management*, 26(6), 891-904.
- Gollub, J., Hosier, A., & Woo, G. (2003). Using cluster-based economic strategy to minimize tourism leakages. *ICF Consulting, San Francisco, California*.
- Hashemi, N. 2010. The Role of Ecosystem in Rural Sustainable Development. *Quarterly of Village and Development*, 3, 173-188. (In Persian)
- Hashemi, S., Khosravi, Z. (2016). The Impact of Eco-Residential Construction on Local Community Participation and Empowerment Case Study: Simin Dasht Region, *Journal Heritage & Tourism*, 1, 56-76. (In Persian)
- Hawkins, D. E. (2004). A protected areas ecotourism competitive cluster approach to catalyse biodiversity conservation and economic growth in Bulgaria. *Journal of Sustainable Tourism*, 12(3), 219-244.
- Holland, J., Burian, M., & Dixey, L. (2003). *Tourism in Poor Rural Areas*.
<http://jaddeabrisham.uspace.ir>
- Jaafar, M., Bakri, N. M., & Rasoolimanesh, S. M. (2015). Local community and tourism development: A study of rural mountainous destinations. *Modern Applied Science*, 9(8), 399.
- Jafari, J. 2002. Encyclopedia of tourism. *Routledge*.

- Jiang, J. (2008). Evaluation of the potential of ecotourism to contribute to local sustainable development: a case study of Tengtou Village, China: a thesis presented in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Philosophy in Development Studies at Massey University, New Zealand (Doctoral dissertation, Massey University).
- Johns, N., & Mattsson, J. (2005). Destination development through entrepreneurship: a comparison of two cases. *Tourism Management*, 26(4), 605-616.
- Jones, E., & Haven, C. (2005). Tourism SMEs, service quality, and destination competitiveness. *CABI*.
- Kontogeorgopoulos, N., Churyen, A., & Duangsaeng, V. (2014). Success factors in community-based tourism in Thailand: The role of luck, external support, and local leadership. *Tourism Planning & Development*, 11(1), 106-124.
- Lotfi, S. Ramazanzadeh Lsbuee, M. & Ebrahimian, M. (2017). Assessing people's attitude towards the role of education in the tendency to entrepreneurship of Ecotourism (case study: Salt pan and desert region of Khor and Biabanak). *Journal of Planning and Tourism Development*, 21, 54-76. (In Persian)
- Lozano-Oyola, M., Blancas, F. J., González, M., & Caballero, R. (2012). Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations. *Ecological Indicators*, 18, 659-675
- Masrori Janat, N., & Falahat, M. S. (2015). The role of wilderness in sustainable ecological development (Case study of wilderness in Lovzan forest park). First Iranian Architectural and Urban Design Conference, Advanced Institute of Science and Technology-wise customary Shiraz. Iran. (In Persian)
- Mathews, J. A. (2002). *Dragon multinational: A new model for global growth*. Oxford University Press on Demand
- Mazaherian, h. Vziari, R. (2014). Design of leisure-tourism camps (case study: Silvana). *Human Geography Researches*, 4 (Volume 46), 719-730.
- Mirzade Kohshaei, A. Dehghani, A. (2016). The role of Bandar Abbas Eco-tourism potential in attracting tourists. *Journal of Hormozgan Cultural Research Review*, 11, 11-24. (In Persian)
- Niknejad, M., Mahdavi, A., & Karami, O. (2013). Environmental impacts of tourism with an emphasis on ecotourism. The National Conference of environmental hazards Zagros, Khorramabad, Iran. (In Persian)
- Noori, GH & Taqizadeh, Z. (2012). Assessment of Sarab Nilufar Bioclimatic Comfort with Evanz and (Thermo-Hydrometric) Indicators for Ecotourism Activities. *Wetland ecobiology (wetland)*, 12, 41-50. (In Persian)
- Roshanali, M. & Riahi, V. (2017). The role of Ecotourism in economic development of rural areas (case study: Panj Hezareh Rural District of Behshahr County). *Geographical Quarterly Tourism Space* 25 (Volume 7), 51-66. (In Persian)
- RostamPisheh.M, Nasir Salami.M & Tizghalam Zonouzi, S. (2019). An Evaluation and Comparative Analysis of Physical Structures in Eco-Tourism Resorts (Case Study: Telarkhaneh Bordbar and Deylmay Gasht; Guilan Province). *Journal of Physical Development Planning*, 4, 54-76. (In Persian)
- Salehi Fard, M. 2009. Rural tourism, nature and concept. *Tourism*, 23-24, 60-66. (In Persian)

- Salehi, S. Moradi Asl, A & Abdoli, F. (2017). Ecotourism Development with an Emphasis on Local Communities' Participation (Case Study: The Village of Janat Rudbar, Ramsar County). *Journal of Research and Rural Planning*, 19, 1855-199. (In Persian).
- Tavakolan, A. & Davari, A. (2017). Ecotourism dwellings an Opportunity for Sustainable Development, CASE STUDY: Capacities of Ecotourism of East Azarbaijan Province. International Conference on Modern Researches in Civil Engineering, Architecture, Urban Management and Natural environment. Karaj: Shahriyar Higher Education Institution. (In Persian)
- Tavalaee, S. (2006). Ecotourism with Emphasis on Tourism Attractions of Golestan Province. *Geographical researches*, 58, 113-125. (In Persian).
- Thampi, S. P. (2005). Ecotourism in Kerala, India: Lessons from the eco-development project in Periyar Tiger Reserve. *ECOCLUB*.
- Trejos, B., Chiang, L. H. N., & Huang, W. C. (2008). Support networks for community-based tourism in rural Costa Rica. *The Open Area Studies Journal*, 1(1), 16-25.
- Wanhill, S. (2000). Small and medium tourism enterprises. *Annals of Tourism Research*, 27(1), 132-147.
- www.iranecocamp.com/fa/05/09/1396
- www.karnaval.ir/kang-village-torqabeh-masoule-khorasan1396
- Zahedi, Sh. A. (2006). Foundations of Sustainable Tourism and Ecotourism. Tehran: Allameh Tabataba'i University Press. (In Persian)
- Zarghami Brujeni, h. Shalibafian, A. (2017). Tourism Policy of Countries (Comparative Study). Tehran: Makameh prees. (In Persian)